

Статті

УДК 591.543.43

С.В. Ігнатенко, Д.Д. Ківганов

ОСІННЯ МІГРАЦІЯ ПТАХІВ ЧЕРЕЗ ОСТРІВ ЗМІІНИЙ В 2010 РОЦІ

Наукові керівники: канд. наук, доц. А.І. Корзюков,
канд. наук, доц. В.А. Трач

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, кафедра зоології,
65058, Україна, м. Одеса, Шампанський пров., 2
E-mail: ignat91108@rambler.ru, Ogecceu@mail.ru

Ignatenko S.V., Kivganov D. D. Autumn migration of birds through the island Zmeiny in 2010. The dynamics of the autumn flight of birds island (mainly *Passeriformes*) through Zmeiny island, is rotined. It is rotined that catching of the birds by mist nets on the whole represents the tendency of changes of birds amount on an island, except for days with high wind. During the autumn 2010 supervision, *Erithacus rubecula* (59 %), *Troglodytes troglodytes* (5.2 %), *Ficedula parva* (5 %), *Turdus philomelos* (4 %), *Sylvia atricapilla* (2.4 %) prevailed among trapped birds.

Keywords: birds, abundance, migration, island Zmeiny, Ukraine.

Острів Зміїний – це острів, який розташований в територіальних водах України в Чорному морі. На ньому створено загальнозоологічний заказник загальнодержавного значення “Острів Зміїний”, до складу якого включено екологічно цінну частину острову з прилеглою 500-метровою акваторією Чорного моря загальною площею 232 га

Оскільки острів знаходиться в зоні відомого аристотелівського міграційного шляху, відомого як *Via Pontica*, він використовується перелітними птахами для відпочинку при сезонних міграціях. Приблизно 10 місяців на рік через острів йде міграція. Тут є всі умови для проведення орнітологічних спостережень за птахами [1, 5, 6, 7, 8, 9, 10].

Вивчення особливостей міграційних перельотів над о.Зміїний дозволяє вивчати видовий склад орнітофауни, яка сформувалася в останні десятиліття. Також вивчається трансмісивна роль птахів, як носіїв особливо небезпечних інфекційних захворювань. У період міграції може відбуватися розповсюдження збудників захворювань між птахами, що є компонентами різних екосистем.

Матеріал та методика

Щорічно, починаючи з жовтня 1973 року, на о. Зміїний навесні і восени проводяться дослідження фахівцями та науковими співробітниками кафедри зоології ОНУ. У період досліджень проводяться спостереження за осінньою і весняною міграцією птахів, що летять над акваторією північно-західної частини Чорного моря.

Ведеться вилов з міграційних потоків особин з метою їх кільцювання, визначення видової приналежності, оцінки фізіологічного стану, вивчення фенології та інтенсивності прильоту, зняття біометричних показників, оцінки їх зараження різними видами паразитів тощо.

Для вилову птахів застосовувалися павутинні сітки довжиною від 10 до 20 метрів, висотою 2,5 метра, з розміром чарунок 14 - 16 мл. Кількість «працюючих» павутинних сіток залежить від погодних умов, доби та року. В окремих випадках сітки ставили прямими лініями, спарених по кілька сіток. Крім того, враховувався напрямок та сила вітру, тому мережі ставилися в різних частинах острова. Перевірка сіток відбувалася протягом дня через кожні 10 - 30 хв., в залежності від інтенсивності міграційних потоків. Також облік ночуючих птахів проводився ввечері. Мічення птахів проводилося стандартними спеціальними кільцями з дотриманням відповідних правил. Птахів мітили кільцями відповідного розміру, на ліву лапу. Всі відомості заносилися до загального польового журналу.

Морфометричні характеристики птахів оцінювалися за біометричними показниками: довжина крила, хвоста та ін. При необхідності, знімалися інші морфометричні дані. Птахи зважувалися на електронних вагах з точністю до одного грама.

Визначення птахів проводилося з використанням ряду визначників: А. И. Иванова и Б. К. Штегмана «Краткий определитель птиц СССР» [4]; Г. П. Дементьева, Н. А. Гладкова, Е. С. Птушенко, А. М. Судиловской «Определитель птиц СССР» [3].

Для візуальних спостережень використовували польовий бінокль БПЦ 5 (8 x 30) і БПЦ (7 x 30). Усі зареєстровані дані, включаючи погодні умови, заносилися в польовий щоденник. Крім того в роботі використовувалися фотоапарати марки OLIMPUS, при необхідності велася зйомка відловлених птахів.

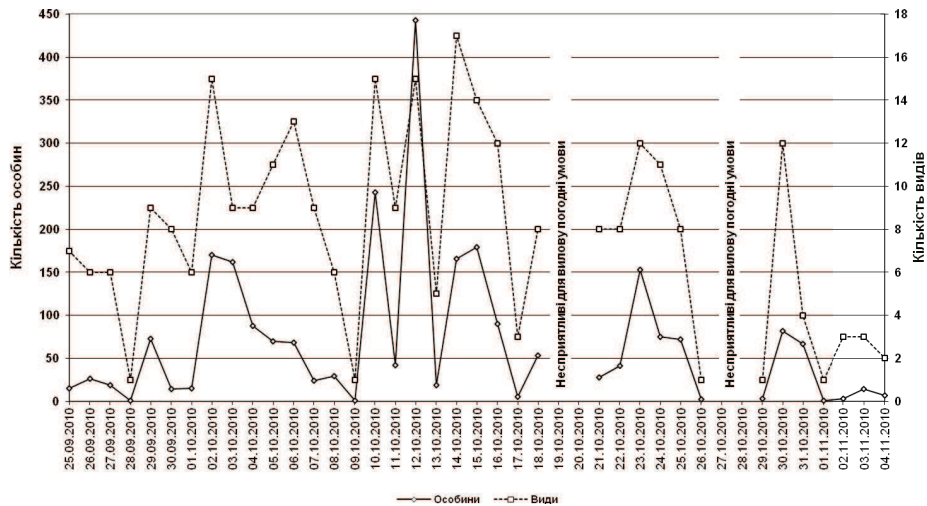
Використовувалися кільця центру кільцювання України Зоологічного інституту НАН, а також центру кільцювання колишнього СРСР.

Результати та їх обговорення

Осінь міграція через о. Зміїний характеризується чисельністю і розтягнутістю строків прольоту. Основна частина мігруючих птахів

пролітає вночі. Найбільша активність, за звичай, спостерігається вранці та ввечері, перед заходом сонця.

З кінця вересня до початку листопада 2010 року велися спостереження за міграційними потоками птахів через о. Зміїний (мал. 1). Міграція йшла досить незвично, оскільки вона практично весь час була досить повільною. Єдиний пік спостерігався 10-12 жовтня, але після цього кількість птахів на острові різко зменшилася та трималася на досить низькому рівні. В значній мірі причиною цього були несприятливі погодні умови: затяжні вітри, дощ, зниження температури повітря, тощо. Ми можемо припустити, що частина птахів, які зазвичай летять над морем, в таких умовах змінила свій маршрут і летіла більш довгим, але менш небезпечним шляхом вздовж берега.

Мал. 1. Динаміка виловів мігруючих птахів на о. Зміїному восени 2010 р.

На прольоті домінувала вільшанка (*Erithacus rubecula* (Linnaeus, 1758)), яка склала біля 59 % у виловах птахів. Також масовими на прольоті та у загальних виловах виявились горихвістка звичайна (*Phoenicurus phoenicurus* (Linnaeus, 1758)), вівчарик-ковалик (*Phylloscopus collybita* (Vieillot, 1817)) — 5,2 % та вівчарик весняний (*Ph. trochilus* (Linnaeus, 1758)) — 2,9 %, волове очко (*Troglodytes troglodytes* (Linnaeus, 1758)) — 5,2 %, мухоловка мала (*Ficedula parva* (Bechstein, 1794)) — 5 %, дрізд співочий (*Turdus philomelos* C.L.Brehm, 1831) — 4 %, кропив'янка чорноголова (*Sylvia atricapilla* (Linnaeus, 1758)) — 2,4 %, зяблик (*Fringilla coelebs* Linnaeus, 1758) — 2 %. Інші види складають у виловах від 2 % і менше.

Цікавою була ситуація з синицею довгохвостою (*Aegithalos caudatus* (Linnaeus, 1758)) та підкоришником звичайним (*Certhia familiaris* Linnaeus, 1758). Ці види були чисельними під час міграцій як на острові, так і на материку. В попередні роки на острові реєструвалися поодинокі особини цих видів.

Також в цей період через острів активно йшов проліт дроздів. Крім звичайних для острову видів — дроздів співочого (*Turdus philomelos*) та чорного (*T. merula* Linnaeus, 1758), зустрічалися також чикотень (*T. pilaris* Linnaeus, 1758), дрозди гірський (*T. torquatus* Linnaeus, 1758), білобровий (*T. iliacus* Linnaeus, 1766), а також, рідкісний для острова дрізд-омелюх (*T. viscivorus* Linnaeus, 1758).

Всього у 2010 року було окільцьовано 3258 особин.

Протягом більше 30 років на острові проводяться орнітологічні дослідження за міграціями червонокнижних видів птахів, які перебувають під глобальною загрозою зникнення у Європі. За попередніми даними, на острові зареєстровано 37 червонокнижних видів [2].

У період досліджень 2003-2010 рр. на острові був відзначений 31 червонокнижний вид серед яких був відзначений новий для острова вид — Сипуха (*Tyto alba* (Scopoli, 1769)). Під час осінніх спостережень, нами неодноразово фіксувався проліт рідкісних птахів та птахів занесених до Червоної книги України. Наприклад, такий як: лунь польовий (*Circus cyaneus* (Linnaeus, 1766)), лунь степовий (*C. macrourus* (S. G. Gmelin, 1771)), коловодник ставковий (*Tringa stagnatilis* (Bechstein, 1803)), сорокопуд червоноголовий (*Lanius senator* Linnaeus, 1758), вівчарик золотомушковий (*Phylloscopus proregulus* (Pallas, 1811)), вівчарик лісовий (*Ph. inornatus* (Blyth, 1842)), золотомушка жовточуба (*Regulus regulus* (Linnaeus, 1758)), золотомушка червоночуба (*R. ignicapillus* (Temminck, 1820)), синьошийка (*Luscinia svecica* (Linnaeus, 1758)), дрізд гірський (*Turdus torquatus*), горобець чорногрудий (*Passer hispaniolensis* (Temminck, 1820)), подорожник лапландський (*Calcarius lapponicus* (Linnaeus, 1758)), вівсянка чорноголова (*Emberiza melanocephala* Scopoli, 1769). Серед червонокнижних видів, які найбільш масово мігрують, слід зазначити також рожевого шпака (*Sturnus roseus* (Linnaeus, 1758)), жовту чаплю (*Ardeola ralloides* (Scopoli, 1769)) та ряд інших видів [7].

Цікавим є розширення мігруючих видів вівчариків за рахунок північних видів — золотомушкового, лісового, бурого, які зустрічаються тут все частіше.

Продовження моніторингових досліджень за перелітом птахів через о. Зміїний буде сприяти кращому пізнанню орнітофауни Півдня України.

В останні роки все частіше реєструються раніше не зареєстровані або повторно зустрічаються види птахів на території України, серед яких кропив'янка червоноголова (*Sylvia cantillans* (Pallas, 1764)), вівчарик лісовий (*Phylloscopus inornatus*) та ряд інших.

Висновки

1. Протягом досліджень на о. Зміїний було зареєстровано 262 види, які мігрують через острів протягом десяти місяців на рік.

2. За осінній період міграції було зареєстровано 84 види птахів. Домінувала вільшанка (*Erithacus rubecula*), яка склала біля 59 % у вилітах птахів. Також масовими на прольоті та у вилітах виявились горихвістка звичайна (*Phoenicurus phoenicurus*), вівчарик-ковалик (*Phylloscopus collybita*) — 5,2 % та весняний (*Ph. trochilus*) — 2,9 %, волове око (*Troglodytes troglodytes*) — 5,2 %, мухоловка мала (*Ficedula parva*) — 5 %, дрізд співочий (*Turdus philomelos*) — 4 %, кропив'янка чорноголова (*Sylvia atricapilla*) — 2,4 %, зяблик (*Fringilla coelebs*) — 2 %. Інші види складають у вилітах від 2 % і менше.

3. За період досліджень було зареєстровано 37 червонокнижних видів, серед яких найбільш частіше зустрічались такі види: лунь польовий (*Circus cyaneus*), лунь степовий (*C. macrourus*), коловодник ставковий (*Tringa stagnatilis*), сорокопуд червоноголовий (*Lanius senator*), вівчарик золотомушковий (*Phylloscopus proregulus*), золотомушка жовточуба (*Regulus regulus*), горобець чорногрудий (*Passer hispaniolensis*).

4. Повернення окільцьованих на острові птахів говорить про широкі географічні зв'язки мігрантів з багатьма районами Євразії, Західної Європи і території України.

Автори щиро вдячні співробітникам та студентам кафедри зоології Одеського Національного університету ім. І.І. Мечникова за сприяння в зборі та обробці матеріалу. Особлива подяка доц. Ківганову Д.А. та доц. Корзюкову А.И. за участю яких стало можливим виконання даної роботи.

Список літератури

1. Острів Зміїний. Рослинний і тваринний світ: монографія / В. А. Сминтина [та ін.]; відп. ред. В. О. Іваниця; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. - О.: Астропринт, 2008. - 179 с.: кольор. іл., табл. - (Острів Зміїний. Науковий проект. Монографія).

2. Червона книга України. Тваринний світ / редкол.: М. М. Щербак (відп. ред.) [та ін.]. — К.: Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1994. - 464 с.

3. Определитель птиц СССР / [Гладков Н.А., Дементьев Г.П., Птушенко Е.С., Судилова А.М.] — К.: Высшая школа, 1964. 536.
4. Иванов А. И. Краткий определитель птиц СССР / А. И. Иванов, Б. К. Штегман — К.: Изд. 2-е, испр. и доп. - Л.: Наука, 1978. - 560 с. - (Определители по фауне СССР, издаваемые Зоологическим институтом АН СССР, 115).
5. Корзюков А. И. Ночные миграции птиц над северо-западной частью Черного моря / Корзюков А. И. // Вестн. зоологии. — 1979. — №3.- С. 74-76.
6. Корзюков А. И. Изучение миграций птиц в прибрежных районах северо-западного Причерноморья и над акваторией Черного моря / Корзюков А. И. // Кольцевание и мечение птиц в России и сопредельных государствах (1986-1987 гг.). - М.: Наука, 1994. — С. 68-72.
7. Корзюков А. И. Птицы острова Змеиный, занесенные в Красную книгу Украины / Корзюков А. И. // Экосистемы дикой природы: охрана, природопользование, мониторинг. — 1996. — Вып. 5. — С. 27-30.
8. Корзюков А.И. Итоги миграционных исследований в Азово-Черноморском регионе / Корзюков А. И. // Птицы Азово-Черноморского региона на рубеже тысячелетий : материалы юбил. междунар. науч. конф., посвященной 20-летию Азово-Черноморской орнитологической рабочей группы (Одесса, 10-14 февр. 2000 г.). — Одесса, 2000. - С. 5-6.
9. Назаренко Л. Ф. Миграции птиц в северо-западной части Черного моря и пути предотвращения их столкновений с самолетами / Л. Ф. Назаренко, А. И. Корзюков А. И. // Тезисы сообщений 2-й Всесоюзной конференции по миграциям птиц. — Алма-Ата: Наука, 1978. Ч. 2. С. 229-231.
10. Rusev I. Azov-Black Sea coast of Ukraine as migration corridor for waterbirds in Afro-Eurasian continents / Rusev I., Korzyukov A. // Waterbirds around the a Wetlands International conference, a global re-view of the conservation, management and research of the worlds major flyways (3-8 apr. 2004, Edinburg, UK). - 2004. -P. 282.

Рекомендовано до друку засіданням кафедри зоології, протокол № 10 від 1 березня 2012 р.